

доцент Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Розглядається сутність інформаційного права, як галузі права. Також в статті аналізуються усі групи інформаційно-правових відносин, які складають предмет інформаційного права, що на думку автора, спростить їх вибір на практиці, дозволить правильно застосовувати нормативно-правові акти інформаційного права.

Ключові слова: інформаційне право, предмет інформаційного права, інформаційно-правові відносини, інформаційно-правова норма.

Рассматривается сущность информационного права, как отрасли права. Также в статье анализируются все группы информационно-правовых отношений, составляющих предмет информационного права, что, по мнению автора, упростит их выбор на практике, позволит правильно применять нормативно-правовые акты информационного права.

Ключевые слова: информационное право, предмет информационного права, информационно-правовые отношения, информационно-правовая норма.

The article deals with the information law as a branch of law. The article also analyzed all of the information legal relations, are the subject of Information Law, which, in my opinion, will facilitate their choice, in practice, will correctly apply the regulations of information law.

Key words: information law, the subject of information law, information legal relations, information legal norm.

Інформаційне право іменується виходячи з основного об'єкта, із приводу якого, або у зв'язку з яким виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, за аналогією з такими галузями права, як, наприклад, фінансове, аграрне, підприємницьке, екологічне право та ін. В основі визначення цих галузей також лежать об'єкти правовідносин — фінанси, аграрне виробництво, підприємництво, екологія й т.п. Російський вчений Ю. А. Тихомиров використовує поняття «інформаційне право» для визначення цієї нової галузі права й відносить

її до галузі публічного права [1; С. 5]. Розмірковуючи про сутність інформаційного права як галузі, він відзначає, що інформаційне право регулює інформаційні відносини, які виникнуть в сфері одержання, передачі, зберігання й використання інформації, юридичних режимів інформації різного змісту, користування банками й базами даних, інформаційних правовідносини, відповідальності. Демкова М. С. також аналізує визначення «інформаційного права» [2; С. 12], стверджуючи що воно регулює відносини із приводу створення інформації (масової інформації).

На наш погляд, інформаційне право — система соціальних норм і відносин, що охороняються державою, що виникають в інформаційній сфері — тобто відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів, процесів створення, збору, опрацювання, зберігання, пошуку, поширення й використання інформації.

О. А. Баранов розглядає інформаційне право як галузеву юридичну науку: «...інформаційне право — це галузева юридична наука, що вивчає сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини в суспільстві, які відносяться до інформаційної діяльності в цілому» [3; С. 51]. На жаль, у наступних міркуваннях автора відсутні дефініції «інформаційні відносини» й «інформаційна діяльність», що не дає можливості встановити думку автора із приводу сутності інформаційного права.

І. Л. Бачило визначає інформаційне право наступним чином: «інформаційне право — сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм, що утворюють самостійний масив національного права, норм міжнародного законодавства, а також стан правової свідомості суб'єктів права в галузі інформаційної діяльності й відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційних систем і мереж в умовах застосування сучасних інформаційних технологій, спрямованих на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їх організацій, держави й суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством правил в галузі інформації й інформатизації» [4; С. 23].

На нашу думку, багато авторів розглядають інформаційне право в вузькому розумінні, вони не розглядають

інформаційну сферу в цілому, у сукупності, а зупиняються на складових (або окремих інститутах інформаційного права), що забезпечують її — наприклад, інформатика, комп'ютери, їх системи, засоби зв'язку й телекомунікації тощо. Причому нерідко взагалі без зв'язку с інформаційною сферою.

На нашу думку, предмет правового регулювання інформаційного права розглядається ними, не тільки як суспільні відносини, що регулюють перераховані вище об'єкти, а всю сукупність відносин в інформаційній сфері, що охоплюють весь цикл обігу інформації (створення інформації, перетворення інформації, передача й поширення інформації, у тому числі й засобами зв'язку й телекомунікації, використання інформації й, замикаючи цикл, знову створення інформації). Тоді інформаційна сфера буде представляти початок, у рамках якого виникає й реалізується вся сукупність суспільних відносин, названих інформаційними.

Ще одним аргументом до визначення поняття «інформаційне право» може слугувати наступний. Інформація, її рух вічні, а технічні, програмні, зв'язкові, телекомунікаційні й інші засоби виникли й розвиваються як засоби, що забезпечують і підвищують ефективність опрацювання, перетворення й передачі інформації саме в поточний період часу. Звичайно, ці засоби будуть постійно вдосконалюватися в процесі розвитку творчої думки людини, але обов'язково у зв'язку з потребами створення, перетворення, передачі, поширення й застосування інформації. При створенні й застосуванні таких засобів можуть діяти традиційні суспільні відносини, а можуть виникати й нові. Все це вимагає пильної уваги фахівців в цій галузі. Крім того, «інформаційне право» є більше

широким поняттям, ніж проаналізовані вище, воно автоматично містить у собі всі інші.

Як аргумент вищезазначеного може слугувати той факт, що інформаційне право уведене в номенклатуру наукових спеціальностей під шифром 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» і тому, на нашу думку, вченим варто активізувати дослідження в галузі інформаційного права для того, щоб включити його в правову систему України.

До сутності інформаційного права ставлення неоднозначне. На нашу думку, вчених, що досліджують проблеми інформаційного права, можна розділити на дві групи.

Перша група розглядає інформаційне право в широкому розумінні слова як науку, що вивчає інформаційну сутність права взагалі. Основоположником такого підходу можна вважати серед російських вчених А. Б. Венгерова [5; С. 18], який вводить поняття «інформаційна концепція права», тобто навчання про інформаційну сутність права (серед українських вчених такої ж думки додержується й І. Коліушко та інші українські вчені). І це цілком справедливо, оскільки право по своїй сутності носить інформаційний характер й є одночасно й інформаційною системою, тобто системою, що формує, обробляє для використання правову інформацію (нормативну правову інформацію й ненормативну правову інформацію). Дійсно, без правових норм, що є по суті справи інформаційними об'єктами, право взагалі не існує. І в цьому інформаційний підхід при дослідженні правової системи як системи інформаційної досить привабливий і може внести серйозний вклад у розвиток загальної теорії права.

Зокрема, він дозволить «пожваввити» правову інформатику й правову кібернетику й застосувати методи цих наук для дослідження й удосконалення системи українського права.

Другий, більш вузький підхід, заснований на розгляді інформаційного права як галузі права, що регулює суспільні відносини в інформаційній сфері. Деякі фахівці ще більше звужують поняття інформаційного права; вважаючи, що воно застосовується тільки для регулювання відносин, що виникають при обробці документованої інформації або обробці інформації в системі телекомунікацій і т. п.

На нашу думку, і перша і друга група вчених мають рацію, але і перші і другі звужують інформаційне право. На нашу думку, розглядати інформаційне право треба в широкому розумінні, і як галузь права, і як науку, що вивчає інформаційну сутність права.

На нашу думку, основними підставами (критеріями), що виступають основою для формування нової галузі інформаційного права є наступні:

1. наявність реальних суспільних відносин інформаційного характеру, що потребують правового регулювання (юридичного захисту інтересів суб'єктів інформаційних відносин);
2. накопичення певного комплексного і відносно відокремленого в системі законодавства масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини;
3. єдність об'єкту правового впливу — права на інформацію;
4. формування в сфері норм інформаційного законодавства окремих груп норм (інститутів і підгалузей), що регулюють відносно відокремлені суспільні відносини у межах інформаційного права та інші.

Останній аспект безпосередньо вказує на формування інститутів права в межах інформаційного права як галузі. Серед таких інститутів можна, наприклад, назвати інститут таємної інформації, інститут журналістського права, інститут комп'ютерного права, інститут рекламного права, інститут правового інформування та інші.

На нашу думку, галузь права — є сукупністю однорідних правових норм, що регулюють певну область (сферу) суспільних відносин, що відокремилися усередині цієї системи. Об'єктивна необхідність обумовлює виділення галузі права, законодавець лише усвідомлює і оформлює цю потребу.

Для утворення самостійної галузі права мають значення наступні умови: а) міра своєрідності тих або інших стосунків; б) їх питома вага; в) неможливість врегулювати виниклі стосунки за допомогою норм інших галузей; г) необхідність застосування особливого методу регулювання.

Якісна однорідність тієї або іншої сфери суспільних відносин викликає до життя відповідну галузь права. І, навпаки, наявність або відсутність тієї або іншої галузі права залежить від наявності або відсутності відповідних областей суспільних відносин, що потребують правового регулювання. На нашу думку, галузь не придумується, а народжується з соціальних і практичних потреб.

У основі ділення права на галузі і інститути лежать два критерії: 1) предмет правового регулювання; 2) метод правового регулювання. Вони і виступають системоутворюючими чинниками [6; С. 26].

Під предметом розуміється те, що регулює право, тобто певні види суспільних відносин. Останні є складною, багатоаспектною категорією. У систему предмета правового

регулювання входять наступні елементи: а) суб'єкти — індивідуальні і колективні; б) їх поведінка, вчинки, дії; в) об'єкти (предмети, явища) навколишнього світу з приводу яких люди вступають у відносини один з одним і до яких виявляють свою цікавість; г) соціальні факти (події, обставини), виступаючі безпосередніми причинами виникнення або припинення відповідних відносин.

Під методом розуміються певні прийоми, способи, засоби дії права на суспільні відносини. Від методів значною мірою залежить ефективність правового регулювання, досягнення поставлених при цьому цілей.

Предмет є головним, матеріальним критерієм розмежування норм права по галузях, оскільки він має об'єктивний зміст, зумовлений самим характером суспільних відносин і не залежить в принципі від волі законодавця. Метод же служить додатковим, юридичним критерієм, оскільки похідний від предмета. Саме предмет диктує необхідність виділення тієї або іншої галузі, а коли галузь виділяється, з'являється і відповідний метод регулювання, який значною мірою залежить від волі законодавця.

Але обое вони відіграють важливу роль в побудові системи права, тісно взаємодіють один з одним.

Юридична категорія «інформаційне право» може розглядатися в кількох аспектах — як галузь суспільних відносин; як інституція в юридичній науці [7; С. 23].

Як галузь суспільних відносин інформаційне право може розглядатися у двох аспектах: об'єктивному і суб'єктивному.

В об'єктивному сенсі інформаційне право — це врегульований нормативними актами комплекс суспільних відносин, об'єктом яких є інформація.

У суб'єктивному сенсі інформаційне право — це комплекс прав і обов'язків суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

Як інституція в юридичній науці інформаційне право — це відносно автономна інституція правової науки щодо дослідження проблем суспільних відносин, об'єктом яких є інформація [8; С. 14].

На нашу думку, інформаційне право України — нова, що тільки лише формується галузь права, яка має визначальну роль у розвитку українського суспільства ХХІ сторіччя і найближчим часом стане розвинутою галуззю права. Саме наявність масиву нормативно-правових актів дозволило багатом українським вченим поставити питання про формування нової галузі українського права — інформаційного права. Ми вважаємо, що на формування інформаційного права України, крім національного законодавства, впливають і міжнародні нормативно-правові акти, які слугують базою для міжнародних договорів, які складаються із інформаційно-правових норм. Сформований і діючий нині як в Україні, так і за кордоном значний по обсязі масив актів інформаційного законодавства — одне із основних джерел цього права — підтверджує дане твердження.

Будь-яка галузь права обслуговує коло суспільних відносин, які складають предмет її правового регулювання. Інформаційне право не є виключенням і теж має власний предмет, детальне ознайомлення з яким дозволяє отримати більш чітке уявлення про суспільне призначення і суспільну роль цієї галузі, визначити ті межі, що відокремлюють її від інших галузей права.

Особливості структури і змісту інформаційного права впливають

з особливостей основних елементів, що його складають: об'єкту, суб'єктів, суспільних відносин тощо.

Сутність і характер суспільних відносин, що виникають між різними суб'єктами в інформаційній сфері, багато в чому зумовлюється особливостями та юридичними властивостями інформації — основного об'єкта, з приводу якого і виникають такі відносини. Зрозуміло, що інформаційне право може розглядатися з різних точок зору.

Сьогодні стан українського інформаційного суспільства потребує від правової системи динамічного розвитку, виявлення відповідних доктринальних положень і комплексної організації правового забезпечення інформаційної сфери. В юриспруденції неодноразово робилися спроби переосмислення закономірностей інформаційних систем. Однак самостійність нової наукової галузі окремі представники розуміють як абсолютну відокремленість та почали проявляти критичні позиції щодо галузевої недосконалості нової галузі, наприклад, заперечують про самостійний предмет та метод правового регулювання. У зв'язку з цим виникають перші суто наукові проблеми інформаційного права, такі як: що є самостійною галузеву інформаційною приналежністю юридичних знань та в чому проявляється їх відокремленість, яке місце займає інформаційне право в системі правових знань. Разом з тим, після офіційного визнання інформаційного права, динаміка наукових досліджень у галузі правового забезпечення зростає. В Україні, так само, як і в усьому світі, проблемам інформації та інформаційних відносин приділяють увагу фахівці різних галузей права; стрімкі темпи розвитку інформаційних технологій та інформаційних мереж

сприяли також появі нових напрямків досліджень у праві.

Такі обставини ще більше загострюють проблему існування загального теоретичного підґрунтя наукових досліджень, спрямованих на правову організацію суспільних відносин в інформаційній сфері. Однак перші

кроки науковців, представників офіційно визнаної наукової дисципліни, ще не свідчать про те, що нова сфера наукових знань вже набула необхідний для неї якісний зміст у традиційному їй розумінні, інформаційне право галузь права, що знаходиться на етапі становлення і розвитку.

Література

1. Тихомиров Ю. А. Публичное право: учебник / Ю. А. Тихомиров. — М. : БЕК, 1995. — 339 с.
2. Демкова М. С. Електронне урядування — шлях до ефективності та прозорості державного управління / М. С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України // Бібліотека інформаційного суспільства. — К.: Відродження та ПРООН, 2004. — С. 135–142.
3. Баранов О. А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи: підручник / О. А. Баранов. — К. : Софт Прес, 2005. — 316 с.
4. Бачило И. Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И. Л. Бачило // Государство и право. — 2001. — № 2. — С. 14.
5. Венгеров А. Б. Право и информационное обеспечение АСУ / А. Б. Венгеров // Советское государство и право. — 1972. — № 8. — С. 121.
6. Селіванов В. Демократія та інформація / Гевлич А., Селіванов В. // Правова інформатика. — 2007. — № 3 (15). — С. 15–24.
7. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: монографія / В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, Р. А. Калюжний та ін. / за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. — Ужгород: ІВА, 2003. — 240 с.
8. Згуровський М. З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин: [монографія] / М. З. Згуровський, М. К. Родіонов, І. Б. Жилияєв; НТУУ «КПІ». — К. : НТУУ «КПІ», 2006. — 542 с.